

Contouren Agenda Verantwoord Beleggen

Inleiding

Uitbuiting van werknemers, milieuvervuiling en malversaties met onroerend goed. Landroof, prijsopdrijving van medicijnen en clustermunitie. Landen met de doodstraf, landen zonder persvrijheid, kinderarbeid en sjoemelsoftware. Klimaatverandering, mensonterende arbeidsomstandigheden en instortende textiel fabrieken.

De lijst van onverkwikkelijke kwesties waar een wereldwijd opererende belegger mee te maken kan krijgen is lang en lelijk. Pensioenfondsen en hun vermogensbeheerders zijn continu bezig om te zorgen dat hun investeringen juist gevrijwaard blijven van deze kwesties. En belangrijker nog: ze zetten de macht van het geld in om tot verbetering te komen. Verbetering van de manier waarop ondernemingen opereren en waarop landen zich gedragen. Soms is het aanwenden van positieve invloed beter dan altijd brandschone handen willen hebben.

In dit document laten wij zien waarom pensioenfondsen verantwoord beleggen (1), op welke wijze zij zich sterk maken voor verantwoord beleggen (2) en waarom het beleid op dit terrein per pensioenfonds verschilt (3). Wij schetsen u vervolgens de contouren van de Agenda Verantwoord Beleggen (4). Ter illustratie is een aantal actuele dilemma's en voorstellen en hoe deze dilemma's samen met de overheid verkleind kunnen worden, opgenomen in de bijlage. Wij bespreken graag de mogelijkheden van samenwerking in een gesprek met u.

1. Waarom pensioenfondsen verantwoord beleggen

Werknemers investeren via hun pensioenfonds een belangrijk deel van de waarde van hun arbeid in een pensioeninkomen voor een goede oude dag. Pensioenfondsen zijn not-for-profit collectieven die door werkgevers en werknemers in het leven zijn geroepen voor een goed beheer van de pensioenmiddelen. Pensioenfondsen beleggen met een kristalhelder doel: zorgen voor een goed pensioen voor iedereen die meedoet. Zonder beleggingsopbrengsten is zo'n pensioen onhaalbaar of onbetaalbaar. Alleen de premie is daarvoor ruim onvoldoende. Gemiddeld wordt circa driekwart van het pensioen gefinancierd met de beleggingsopbrengsten.

De horizon van pensioenfondsen strekt zich uit over decennia. Een werknemer die vandaag op 20-jarige leeftijd begint met pensioenopbouw, geniet naar verwachting ook nog over 70 jaar van zijn pensioen. Pensioenfondsen zijn daarmee langetermijnbeleggers. Vanwege die lange termijn verschillen pensioenfondsen wezenlijk van veel andere beleggers, die op de korte termijn zijn gericht.

Bij de inrichting van hun lange termijn beleggingsbeleid laten pensioenfondsen zich mede leiden door hun beleggingsovertuigingen ('*investment beliefs*'). In toenemende mate hebben

die overtuigingen ook betrekking gekregen op het maatschappelijk verantwoorde, of: duurzame, karakter van deze beleggingen. Verantwoord beleggen door pensioenfondsen is gebaseerd op twee verschillende uitgangspunten die in elkaars verlengde liggen.

- *Financieel verantwoord* beleggen is een (wettelijk verankerde) kerntaak voor pensioenfondsen: het realiseren van een optimaal rendement bij een verantwoord risico. Beleggingen die niet duurzaam of fatsoenlijk zijn, brengen (financieel) risico met zich mee. Pensioenfondsen hebben daarom vanuit risicomanagement en vanuit welbegrepen eigen belang oog voor verantwoord beleggen. Maar er is meer.
- *Maatschappelijk verantwoord* beleggen is een belangrijke randvoorwaarde voor pensioenfondsen: een kern-randvoorwaarde die dicht tegen de kerntaak aanligt. Immers: pensioen betreft de overdracht van waarde in de tijd. Zowel financiële waarde als maatschappelijke waarde. Pensioenfondsbestuurders én deelnemers vinden het belangrijk dat een goed pensioen kan worden genoten in een wereld waarin het goed leven is, voor huidige en toekomstige generaties. Bovendien draagt een vreedzame, schone en rechtvaardige wereld bij aan een duurzaam stabiele economie en daarmee aan een goed rendement.

2. Pensioenfondsen maken zich sterk voor verantwoord beleggen

Pensioenfondsen worden bestuurd door onder meer afgevaardigden van werknemers en werkgevers. Het was een belangrijk signaal voor pensioenfondsen dat CNV¹ en FNV² in 1999 respectievelijk 2000 nota's uitbrachten over verantwoord beleggen en pensioen. De inbreng vanuit de vakbeweging was de opmaat voor bewustwording en voor beleid voor verantwoord beleggen bij pensioenfondsen. Een uitzending van Zembla in 2007³ confronteerde de sector pensioenfondsen stevig met de verantwoordelijkheid voor investeringen. De pensioenfondsen kwamen in actie door ondernemingen die controversiële wapens (waaronder landmijnen en clustermunities) produceren op een uitsluitingslijst te plaatsten. Ook brachten de drie pensioenkoepels VB, OPF en UvB (de voorgangers van de Pensioenfederatie) een handreiking met aanbevelingen over verantwoord beleggen voor pensioenfondsen uit⁴. In 2013 werd wetgeving van kracht die investeringen in bedrijven met clustermunities verbod. De Pensioenfederatie ondersteunt sindsdien de pensioenfondsen met basisinformatie over dit verbod en met een jaarlijkse update van specifieke informatie.

---

¹ Beleggingscode voor pensioenfondsen, vakcentrale CNV, juni 1999.

² Goed belegd, over maatschappelijk verantwoord beleggen van pensioenvermogen, FNV, juli 2000.

³ 'Het Clusterbomgevoel', uitzending van Zembla 18 maart 2007, <http://zembla.vara.nl/seizoenen/2007/afleveringen/18-03-2007>.

⁴ Bron: De Gearriveerde Toekomst, Pensioenfederatie, 2007, http://www.pensioenfederatie.nl/Document/Publicaties/ServiceDocumenten/De%20gearriveerde%20toekomst/RAPP.ORT_De_gearriveerde_toekomst.pdf.

Sinds 2003 inventariseert de Pensioenfederatie het beleid voor verantwoord beleggen door de pensioenfondsen. Uit de inventarisaties komt naar voren dat beleid op het gebied van verantwoord beleggen inmiddels gemeengoed geworden is. Zo bleek uit de vierde inventarisatie in 2013 dat alle grote pensioenfondsen en een belangrijk deel van de kleinere fondsen een beleid voor verantwoord beleggen hebben⁵. Circa 93% van de Nederlandse pensioendeelnemers en gepensioneerden is aangesloten bij een pensioenfonds dat een verantwoord beleggingsbeleid heeft ontwikkeld en geïmplementeerd. Circa 90% van het pensioenvermogen valt tegenwoordig onder verantwoord beleggingsbeleid.

Code Pensioenfondsen

Het thema verantwoord beleggen leeft in de pensioensector. Zo zeer zelfs dat verantwoord beleggen onderdeel is van de eigen Code Pensioenfondsen. De Code Pensioenfondsen is opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid en is van kracht geworden in 2013. Doel van de Code is 'goed pensioenfondsbestuur'. De zelfregulering voor verantwoord beleggen, zoals die in de loop der jaren gegroeid is binnen de pensioensector, heeft in de Code vorm gekregen in een drietal normen voor verantwoord beleggen:

- het pensioenfondsbestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden;
- het bestuur houdt rekening met de verplichtingen die het fonds is aangegaan en zorgt voor optimaal rendement bij een aanvaardbaar risico;
- het bestuur zorgt dat er onder belanghebbenden draagvlak bestaat voor de keuzes over verantwoord beleggen.

In de toelichting bij de Code is weergegeven dat op grond van de Pensioenwet het bestuur van het pensioenfonds ervoor zorgt dat in het beleggingsbeleid staat hoe het fonds rekening houdt met milieu en klimaat, mensenrechten en sociale verhoudingen. Daarnaast past het – in het kader van de corporate governance code – om als belegger in ondernemingen ook goed ondernemingsbestuur te bevorderen.

De Code Pensioenfondsen is op verzoek van de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid door het kabinet wettelijk verankerd op 1 juli 2014. Pensioenfondsen vormen de enige sector met een wettelijke basis voor verantwoord ondernemen of verantwoord beleggen. In hun algemene jaarverslagen of specifieke jaarverslagen voor verantwoord beleggen komt tot uitdrukking wat pensioenfondsen doen om invulling te geven aan verantwoord beleggen⁶. Van deze transparantie gaat een sterke prikkel uit. Het leidt binnen

---

⁵ Brief aan staatssecretaris Klijnsma, Rapportage verantwoord beleggen, Pensioenfederatie, 2013, http://www.pensioenfederatie.nl/Document/Pers/Brief_aan_Klijnsma_Rapportage_verantwoord_beleggen.pdf

⁶ Zie bijvoorbeeld de *Verslagen verantwoord beleggen van de vijf grootste pensioenfondsen*:

de sector tot een intensivering van de inspanningen om het verantwoord beleggen verder vorm te geven en te verbeteren.

Leren van elkaar

De Pensioenfederatie ondersteunt haar leden bij het implementeren van de afspraken over verantwoord beleggen in de Code Pensioenfondsen met onder meer kennisuitwisseling op themamiddagen voor leden. In maart 2016 heeft de Pensioenfederatie samen met Sustainable Pension Investments Lab (SPIL) een themamiddag georganiseerd. De themamiddag stond in het teken van de praktijk van verantwoord beleggen: hoe kunnen pensioenfondsen het beleid van verantwoord beleggen (nog beter) vormgeven, waar kunnen fondsen meerwaarde creëren door gezamenlijk op te trekken en van elkaar te leren? Aan de orde kwam ook de recente uitgave van het Servicedocument Verantwoord Beleggen⁷ van de Pensioenfederatie. Het servicedocument biedt de bestuurders van pensioenfondsen praktische handvatten om hun beleidscyclus van verantwoord beleggen vorm te geven of verder te verdiepen.

Samenwerkingsverbanden

Pensioenfondsen en hun uitvoerders hebben de afgelopen jaren tal van principes en samenwerkingsverbanden geïnitieerd of onderschreven om te bevorderen dat hun investeringen voldoen aan het fondsbeleid voor verantwoord beleggen (waaronder United Nations Principles Responsible Investments (UNPRI), ILO Declaration, OECD guidelines). De meeste van deze initiatieven zijn internationaal, omdat ze betrekking hebben op supranationale kwesties en omdat fondsen wereldwijd beleggen. Samenwerkingsverbanden die meer nationaal gericht zijn, betreffen onder andere het Energieakkoord en de Nederlandse Investeringsinstelling (NLII). De NLII richt zich op lange termijn financieringsvraagstukken van Nederlandse partijen op terreinen als infrastructuur, energie, wonen, verduurzaming van de samenleving, zorg en MKB. Als mede-oprichters van de NLII onderschrijft de pensioensector de gezamenlijke intentieverklaring van de NLII en de

---

ABP <https://www.abp.nl/over-abp/actueel/nieuws/verslag-verantwoord-beleggen-2014.aspx>

PFZW <https://www.pfzw.nl/over-ons/dit-presteren-we/Paginas/Verslagen-duurzaam-beleggen.aspx>

PMT <http://www.bpmt.nl/jaarverslag/2014-mvb>

Bouw https://www.bpfbouw.nl/images/150717-31.0049.15A-verslag-verantwoord-beleggen-BPFBOUW-2014_tcm198-176330.pdf

PME

https://www.metalektropensioen.nl/client/pme/upload/downloads/Downloadspagina/Jaarverslagen/PME_MVB_jaar_verslag_2014.PDF

⁷ Servicedocument Verantwoord Beleggen, Pensioenfederatie, 2016, www.Pensioenfederatie.nl

Nederlandse overheid voor het opzetten van een klimaatinvesteringsfonds.

Benchmarking

De Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling (VBDO) brengt jaarlijks een onderzoek uit hoe de 50 grootste pensioenfondsen scoren als verantwoord belegger. De sector werkt graag aan dergelijk onderzoek mee. Deze resultaten komen terug in de tweejaarlijkse Europese SRI studie van Eurosif, die vergelijking met andere Europese landen mogelijk maakt⁸. Ook vinden er regelmatig onderzoeken plaats vanuit de VN (UN PRI) en OESO. Uit hun rapportages komt naar voren dat Nederlandse pensioenfondsen en uitvoerders ook internationaal koploper zijn in het beleid voor verantwoord beleggen.

De onderschreven internationale akkoorden en verklaringen bevatten gedegen principes. Uiteindelijk gaat het echter om tastbare resultaten in de praktijk en hoe deze vorm krijgen in het verantwoord beleggingsbeleid. Er is dus een praktische vertaalslag nodig van deze principes naar de praktijk.

Om die vertaalslag te maken ontwikkelen pensioenfondsen en hun uitvoerders in samenwerkingsverbanden standaarden en benchmarks rond verantwoord beleggen en zoeken zij aansluiting bij bestaande initiatieven die passend zijn bij het beleggingsbeleid van het fonds. Een voorbeeld daarvan is de Global Real Estate Sustainability Benchmark (GRESB)⁹. Dit is een onafhankelijke benchmark die het duurzaamheidsbeleid van vastgoedfondsen en –portefeuilles wereldwijd beoordeelt. GRESB is in 2009 door onder andere Nederlandse uitvoeringsorganisaties opgericht om duurzaamheid van vastgoedbeleggingen te kunnen beoordelen. In 2014 is GRESB overgenomen door het Amerikaanse Green Building Certificate Institute (GBCI). Een vergelijkbare benchmark is BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Methodology) voor duurzaamheid op gebouwniveau. Een GRESB infra, dat een vergelijkbare aanpak beoogt voor infrastructuurbeleggingen, is momenteel in ontwikkeling. Een pensioenfonds zoals BpfBouw maakt intensief gebruik van dergelijke benchmarks en werkt daarnaast intensief samen met bijvoorbeeld Bewuste Bouwers, een onafhankelijke stichting die een ESG-keurmerk (Environmental, Social and Corporate Governance) voert voor aannemers die een gedragscode kunnen en willen naleven, en het Platform Zeer Energiezuinige Nieuwbouw (ZEN).

Voortdurende verbetering

De praktijk van het beleggen werpt voortdurend weer nieuwe dilemma's op die om beleidsreacties vragen. Standaarden worden dus verbeterd, en waar nodig worden nieuwe

---

⁸ European SRI Study 2014, online te raadplegen via <http://www.eurosif.org/publication/download/european-sri-study-2014>. Een nieuwe versie verschijnt in 2016.

⁹ <https://www.gresb.com/>

standaarden ontwikkeld. Heldere standaarden en definities dragen bij dat pensioenfondsen hun beleid en de gemaakte vorderingen kunnen legitimeren en dat objectief kunnen beoordelen. Deze standaarden kunnen pensioenfondsen helpen om onder meer opdrachtnemers zoals beleggingsfondsen en private equity partijen aan te zetten om transparant te zijn en om integratie van ESG-factoren bespreekbaar te maken en te bevorderen. Op deze wijze kunnen pensioenfondsen een aanjagende functie hebben in het verder implementeren van ESG-beleid bij ondernemingen en vermogensbeheerders.

Concrete instrumenten

Concrete manieren waarop pensioenfondsen invulling geven aan verantwoord beleggen zijn:

- Betrokken aandeelhouderschap: als langetermijninvesteerders zijn pensioenfondsen betrokken bij de manier waarop hun investeringen waarde creëren. Deze betrokkenheid komt tot uiting door hun dialogoog met ondernemingen ('*engagement*') waarin het pensioenfonds aandelen heeft. Een dialoog wordt opgestart om goed gedrag te bestendigen of te stimuleren. Het stimuleren van goed gedrag is aan de orde als uit onderzoek of uit externe signalen blijkt dat een onderneming met activiteiten (of werkwijzen) is begonnen die niet stroken met de uitgangspunten voor verantwoord beleid van het pensioenfonds. Dialoog is een krachtig en effectief middel om ondernemingen zo nodig tot ander gedrag te bewegen. Pensioenfondsen werken vaak samen bij het voeren van dialoog met ondernemingen, bijvoorbeeld in Eumedion¹⁰, of door hun engagementactiviteiten onder te brengen ('te poolen') bij een externe service provider zoals Hermes Equity Ownership Services (Hermes EOS).
- Ook stemmen op aandeelhoudersvergaderingen speelt een belangrijke rol. Pensioenfondsen stemmen veelal wereldwijd op aandeelhoudersvergaderingen van de ondernemingen waarin ze beleggen. Ze laten zich daarbij, ook op het specifieke dossier van verantwoord beleggingsbeleid, adviseren door gerenommeerde specialistische bureaus.
- 'Uitsluiting' van een specifieke onderneming in verband met activiteiten of werkwijzen die niet stroken met de beginselen van het pensioenfonds. Uitsluiting kan het sluitstuk zijn van een niet-geslaagde dialoog. Met verkoop van aandelen en plaatsing op een uitsluitingslijst geeft een pensioenfonds weliswaar een sterk signaal af, maar heeft het fonds geen positieve aandeelhoudersinvloed 'van binnenuit' meer.
- Integratie van ESG-aspecten (*Environmental, Social and corporate Governance*) in de volle breedte van de beleggingsportefeuille.

---

¹⁰ De vereniging Eumedion heeft tot doel om de governance, milieu –en sociale prestaties van beursvennootschappen te verbeteren. www.Eumedion.nl. Eumedion heeft 10 "best practices" gepubliceerd over betrokken aandeelhouderschap voor institutionele investeerders, die door veel pensioenfondsen worden gesteund en uitgevoerd: http://www.eumedion.nl/nl/public/kennisbank/best-practices/best_practices_betrokken-aandeelhouderschap.pdf

- Beleggen in thema's die aansluiten bij de activiteiten van de sector of de onderneming waar het pensioenfonds uit voortkomt, of waarin het pensioenfonds vanuit andere motieven een verschil in wil maken, door 'impactbeleggen'.

In het verleden lag de focus vooral op uitsluitingen. Beleggingen werden eerst beoordeeld op de verhouding tussen het risico–rendementprofiel en de kosten. Kwam een belegging hier positief uit, dan werd gekeken of de belegging/het bedrijf voldeed aan de voorwaarden van het verantwoord beleggenbeleid. Tegenwoordig zien we met name dat een kopgroep van grote pensioenfondsen met een kritische massa en voldoende expertise duurzaamheid volledig integreert in het beleggingsbeleid. Er vindt dan een integrale afweging tussen risico/rendement/kosten/ESG–integratie plaats. Het gevolg is dat bij de koplopers de nadruk op uitsluitingen verschuift naar een beleid voor insluiting van duurzaamheidsfactoren.

Groeiende ambities

Zijn deze pensioenfondsen daarmee 'klaar' met verantwoord beleggen? Zeker niet. De ambities van de sector reiken verder. Naarmate het verantwoord beleggen zich verder ontwikkelt, zoekt de sector naar antwoorden op nieuwe praktische vraagstukken. In de bijlage geven we enkele illustraties van dilemma's die pensioenfondsen tegenkomen in hun beleggingspraktijk en van oplossingsrichtingen daarbij. De Pensioenfederatie heeft de eerste contouren van de Agenda voor verantwoord beleggen opgesteld die bestaat uit concrete richtingen voor oplossingen en samenwerking (zie paragraaf 4). De agenda bevat diverse acties die deels kracht bijgezet kunnen worden vanuit de overheid.

3. Diversiteit: pensioenfondsen verschillen en hun beleid ten aanzien van verantwoord beleggen ook

De 250 Nederlandse pensioenfondsen beheren voor hun deelnemers een gezamenlijk vermogen van zo'n € 1.200 mld. De fondsen verschillen sterk in omvang, zowel qua deelnemersaantallen als vermogen. De grootste twee pensioenfondsen beheren respectievelijk ongeveer €345 mld en € 160 mld. Een grote groep van ongeveer 130 pensioenfondsen heeft (per fonds) een vermogen van €1 mld of minder.

Pensioenfondsen vertegenwoordigen een deelnemerscollectief van een bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep. Waarden en normen van pensioenfondsen hangen mede samen met de sector, het bedrijf of de beroepen van de fondsdeelnemers. Aangezien de vermogens van de pensioenfondsen geld van de deelnemers is, is het van belang dat het verantwoord beleggingsbeleid past bij de deelnemers. Het beleid voor verantwoord beleggen dient dan ook in goed overleg met de deelnemers tot stand te komen. Bepaalde waarden zoals het bestrijden van kinderarbeid streeft ieder pensioenfonds na, maar de verschillen tussen de pensioenfondsen leiden wel degelijk tot verschillende keuzes in het beleid voor

verantwoord beleggen. Voorbeelden van een beleid voor verantwoord beleggen dat past bij de deelnemers zijn het pensioenfonds werk en re-integratie (PWRI) dat ondernemingen aanspreekt op hun inzet voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt en het pensioenfonds Detailhandel dat zich richt op het bestrijden van sociale misstanden in de productieketen van ondernemingen. Voor het pensioenfonds voor de journalistiek, PNO media, is het gebrek aan persvrijheid een reden om een aantal landen uit te sluiten.

Doordat fondsen zo verschillen in omvang en in voorkeuren van deelnemers, verschilt ook het (verantwoord) beleggingsbeleid.

4. Ambities voor verantwoord beleggen: contouren Agenda

De agenda van de pensioensector ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen richt zich op het behalen van tastbare resultaten. De sector zal langs vier routes onderzoeken hoe hieraan in de komende periode verdere invulling kan worden gegeven. Hierbij zal ook gekeken worden met welke samenwerkingspartners, zoals VBDO, SPIL, Eumedion, maatschappelijke organisaties e.d., dit verder opgepakt kan worden.

1. Kennisdeling: verspreiding van bestaande en nieuwe kennis

In de hele beleidscyclus van verantwoord beleggen (van het ontwikkelen van een visie tot de aan monitoring en evaluatie van het beleid) is informatie nodig. Er is al veel kennis voorhanden en elke dag komt er nieuwe informatie bij. Deze informatie is echter niet voor elk pensioenfonds even gemakkelijk beschikbaar. Zeker voor kleinere pensioenfonds kan dit lastig zijn. Een betere ontsluiting en bredere beschikbaarheid en vergelijkbaarheid van informatie is wenselijk. Dit kan de sector niet alleen. De komende periode zal onderzocht worden in welke samenwerkingsverbanden informatie beter ontsloten kan worden.

De Pensioenfederatie kan hieraan bijdragen door het organiseren van themabijeenkomsten waarin informatie en good practices met elkaar gedeeld worden. Ook zal het servicedocument Verantwoord Beleggen worden vertaald in het Engels, zodat dit document ook een hulpmiddel kan zijn in de gesprekken met de buitenlandse vermogensbeheerders. Zo wordt het verantwoord beleggen ook daar verder onder de aandacht gebracht.

Ook in Europa is aandacht voor verduurzaming van investeringen. Recentelijk heeft de Pensioenfederatie gereageerd op een consultatie van de Europese Commissie over

langetermijn en duurzame investeringen, waarbij ESG-integratie centraal stond¹¹. Verder maakt de Pensioenfederatie ESG onderwerp van gesprek in de Europese koepelorganisaties PensionsEurope en AEIP en wil de Pensioenfederatie ESG tot een speerpunt maken in de Global Pension Alliance¹².

Een mogelijke versterkte samenwerking met de overheid en de Europese instellingen bestaat uit het kunnen verkrijgen van relevante (landen)informatie, via onder meer ambassades, die gestructureerd beschikbaar wordt gemaakt voor lange termijn investeerders zoals pensioenfondsen. Verder ziet de Pensioenfederatie in het kader van verspreiden van bestaande kennis en kunde meerwaarde in het bevorderen van een heldere afbakening van landrechten door de ontwikkeling van kadasters in ontwikkelingslanden te stimuleren (en zodoende discussies over landroof te voorkomen).

2. Bevorderen van samenwerking

Voor de kleinere pensioenfondsen (vaak zonder eigen bestuursbureau) zijn kosten en de benodigde expertise en ervaring belangrijke uitdagingen bij het verantwoord beleggen. Samenwerking tussen fondsen en uitvoerders kan mogelijk een oplossing zijn om deze hindernissen te overwinnen. Dit kwam ook helder naar voren tijdens de themamiddag van de Pensioenfederatie op 15 maart 2016.

De komende periode zal de Pensioenfederatie met haar achterban onderzoeken op welke vlakken de samenwerking kan worden versterkt, wat daarvoor nodig is en hoe de bestaande platforms (zoals Eumedion, VBDO, UNPRI, Pensioenfederatie en PensionsEurope) hierbij benut kunnen worden.

3. Verder ontwikkelen van standaarden en eenduidige definities.

Heldere definities zijn van groot belang in de beoordeling en monitoring van het verantwoord beleggen. Hierbij is het van belang dat deze definities en standaarden breed (liefst internationaal) gedragen worden, waardoor deze aan objectiviteit en legitimiteit winnen. Cross-sectorale en internationale samenwerking is noodzakelijk om hierin verdere stappen te zetten. Er zal geïnventariseerd worden waar op dit moment de grootste behoefte in de praktijk ligt.

---

¹¹ De Pensioenfederatie heeft op 21 maart 2016 [gereageerd](http://www.pensioenfederatie.nl/Document/Standpunten/PP-10209_response_EC_consultation_long-term_and_sustainable_investment.pdf) op een consultatie van de Europese Commissie over langetermijn- en duurzame investeringen, online te raadplegen via http://www.pensioenfederatie.nl/Document/Standpunten/PP-10209_response_EC_consultation_long-term_and_sustainable_investment.pdf

¹² De Global Pension Alliance bestaat uit de American Benefits Council, European Association of Paritarian Institutions of Social Protection (AEIP), Multi-Employer Benefit Plans Council of Canada (MEBCO), National Coordinating Committee for Multiemployer Plans in the USA (NCCMP) en PensionsEurope

4. Dialogo

Bedrijven en sectoren worden door de pensioenfondsen steeds vaker aangesproken en gevraagd om te rapporteren over onderwerpen als kinderarbeid, werkomstandigheden, emissies e.d.. In het kader van het IMVO–convenantentraject maken sectoren en ondernemingen concrete afspraken op deze thema's. De pensioensector kan hier mogelijk een stimulerende rol spelen. Vanuit haar beleggingsbeleid kan de pensioensector deze sectoren en ondernemingen aanspreken op de door hen gemaakte afspraken in de IMVO–convenanten. Dit kan de dialoog tussen de pensioensector en deze dergelijke sectoren versterken.

Tot slot

Verantwoord beleggen is een ontmoeting van waarden en belangen. Ethiek, gevoel, rendementsstreven, rationaliteit, duurzaamheid en risicobeheer moeten een balans vinden in de praktijk van de beleggingsportefeuille van een pensioenfonds.

Pensioenfondsen zijn voor belanghebbenden en voor hun vertegenwoordigers aanspreekbaar op het beleggingsbeleid van het fonds, op alle gemaakte beleggingskeuzes, op alle honderden of duizenden ondernemingen waar het fonds aandelen in heeft.

Beleggen brengt voor pensioenfondsen risico's met zich mee om ongewild betrokken te raken bij verkeerde praktijken. Maar belangrijker is, dat beleggen juist kansen geeft om invloed ten goede uit te oefenen. Kansen om op 'akelige kwesties' waar een pensioenfonds ongewild soms mee wordt geconfronteerd, positieve invloed uit te oefenen. Kansen om in dialoog met ondernemingen, indien nodig, bij te sturen in de duurzaamheid van productieprocessen. Kansen om verantwoordelijkheid te nemen voor een beleggingsportefeuille met evenwichtige langetermijnperspectieven.

Pensioenfondsen verwelkomen het gesprek met overheid, belanghebbenden en maatschappelijke organisaties om stappen te zetten om de praktijk van het verantwoord pensioenbeleggen te borgen en, waar mogelijk, verder te verbeteren.

BIJLAGE bij Contouren Agenda verantwoord beleggen

Dilemma: Fossiele brandstoffen

- Een voorbeeld van succesvolle interactie tussen de wensen van pensioenfondsen en nieuw beleid van overheden betreft de vermindering van het gebruik van fossiele brandstoffen. Aan het succes van de klimaatconferentie van de VN in Parijs, november 2015, droegen in relatieve stilte ook grote Nederlandse pensioenuitvoerders bij. APG, PGGM en MN werkten daartoe (in samenspraak met hun opdracht gevende pensioenfondsen) samen met het Europese netwerk van institutionele investeerders in de Institutional Investors Group on Climate Change, IIGCC.
- Mijlpaal in de activiteiten van het IIGCC was een statement op de klimaattop in New York, in september 2014. Een groep van 350 investeerders riep daar overheden op tot 'betrouwbaar, consistent en voorspelbaar' overheidsbeleid met betrekking tot klimaatverandering.¹³ Want dat hebben investeerders nodig om verantwoorde beslissingen te kunnen nemen over investeringen voor de lange termijn. Dit signaal van deze grote groep investeerders is van bijzonder belang geweest voor de afspraken die in december 2015 in Parijs konden worden gemaakt. Nederlandse pensioenuitvoerders lopen voorop binnen de IIGCC. Angélien Kemna, CIO van APG, voerde in 2014 in New York namens deze 350 investeerders het woord.¹⁴
- Nederlandse pensioenfondsen zetten concrete stappen om hun klimaatvisie te implementeren. De twee grootste pensioenfondsen, ABP en PFZW, hebben in 2015 respectievelijk 2014 al concrete doelstellingen geformuleerd voor een forse vermindering van de CO₂-voetafdruk van hun beleggingsportefeuilles. Het ABP wil deze met 25 procent terugbrengen in 2020, PFZW heeft als doelstelling om deze met 50 procent verminderd te hebben in 2020. Ook pensioenfondsen PMT en PME rekenen het tot hun verantwoordelijkheid om de transitie van hun beleggingsportefeuilles naar een koolstofarmere economie goed te beheersen. Zij voeren een actieve dialoog met bedrijven met een grote CO₂-uitstoot over het in lijn brengen van hun productieprocessen met het Parijs-Akkoord.
- Het beleid van deze grote pensioenfondsen geeft een duidelijk signaal dat ondernemingen die niet voortvarend inspelen op een omschakeling naar een koolstofarme en duurzame economie, geen goede lange termijn investeringen zijn. Dit geeft druk op bedrijven om productieprocessen te veranderen om zo hun CO₂-voetafdruk te verkleinen.

---

¹³ Het statement en de de lijst met 350 ondertekenaars: http://www.iigcc.org/files/publication-files/2014_GLOBAL_INVESTOR_STATEMENT_ON_CLIMATE_CHANGE.pdf

¹⁴ De toespraak van Angélien Kemna namens de Institutional Investors Group on Climate Change, IIGCC: https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=DWp8zwrokvs.

- Het bijzondere aan de discussies rond fossiele brandstoffen is dat de wereldwijde ontwikkeling van een bewustzijn over de negatieve effecten van fossiele brandstoffen hand in hand gaat met het besef dat ook de investeringsrisico's van fossiele brandstoffen toenemen. Pensioenfondsen en pensioenuitvoerders monitoren deze ontwikkelingen nauwgezet.

CO2: consistent beleid, kennisdeling

- **Pensioenfondsen hebben op het gebied van hun CO2-voetafdruk geen nieuwe regels nodig van de overheid.**
- **Wel hebben zij sterke behoefte aan 'betrouwbaar, consistent en voorspelbaar' overheidsbeleid met betrekking tot klimaatverandering: zowel van de Nederlandse overheid, als ook Europees en mondiaal. Een stevige CO2- prijs speelt daar een cruciale rol in.**
- **Daarnaast hebben zij behoefte aan mogelijkheden en gelegenheid om kennis en informatie te delen en beleid af te stemmen.**
- **Initiatieven zoals het Platform Duurzaamheid, dat DNB onlangs in het leven heeft geroepen, vervullen daarin een belangrijke functie.**

Dilemma: Palmolie

- De negatieve gevolgen van de productie van palmolie in Zuidoost- Azië zijn ernstig en hardnekkig. Enorme bosbranden in met name Indonesië hangen samen met de palmolieproductie. Politiek en bedrijfsleven maken zich grote zorgen om de gezondheids- en klimaatschade.
- Meerdere pensioenfondsen hebben sinds jaar en dag aandelen van ondernemingen die betrokken zijn in deze problematiek, bijvoorbeeld in het bedrijf Wilmar, één van de toonaangevende ondernemingen in de palmoliesector.
- Wat is dan wijsheid: blijven praten, opnieuw afspraken maken en monitoren, en weer opnieuw vertrouwen dat het goed komt? Of ten arren moede de aandelen verkopen en de betreffende bedrijven op een uitsluitingslijst zetten?
- Pensioenfondsen kiezen vooralsnog voor medeverantwoordelijkheid voor het oplossen van de problemen: de betreffende aandelen wel aanhouden, niet weglopen voor de complexe problemen rond de palmolieproductie, zoveel mogelijk invloed uitoefenen om uiteindelijk de negatieve effecten van palmolieproductie uit te bannen. Gemakkelijk is dit niet.
- Pensioenbeleggers hebben zich sinds 2012 verenigd in de PRI Investor Working Group on Palm Oil (PRI IWG) en vanuit daar druk uitgeoefend op Wilmar. Het doel was om de productie van palmolie te verduurzamen. Dat heeft in 2013 geleid tot een nieuw beleid van Wilmar waarin het aankondigde geen ontbossing, geen ontginning van veengronden

en geen uitbuiting van de lokale bevolking meer te zullen veroorzaken. Het beoogde uitstralings­effect naar andere grote spelers in de sector bleef niet uit: in 2014 kwamen vijf andere grote palmolie­producenten met een manifest voor duurzame palmolie­productie en een moratorium op ontbossing.

- Ondanks deze positieve ontwikkelingen blijft er reden tot zorg. Aan de ontbossing en ontginning van veengronden in Indonesië is nog geen eind gekomen. Dit werd in de tweede helft van 2015 duidelijk toen bos- en veenbranden op Sumatra en Kalimantan op sommige dagen de totale CO₂-uitstoot van de VS overtroffen. Scholen, ziekenhuizen en vliegvelden in Singapore en Maleisië moesten dicht vanwege de enorme rookontwikkeling. Initiatieven van ondernemingen als Wilmar en de andere producenten, hoe goed ook, zijn onvoldoende om de problemen daadwerkelijk de baas te worden.

Landeigendom: kadasters

- Een groot deel van de oplossing van de palmolie­problematiek ligt in handen van de Indonesische overheid. Deze moet de wet handhaven en kan bijvoorbeeld een eenduidig register van landeigendoms- en gebruiksrechten ontwikkelen.
- De Nederlandse overheid zou eigenstandig of via de EU concrete hulp en ondersteuning aan Indonesië kunnen aanbieden om de nodige verbeteringen in gang te zetten.

Wens: Landen­informatie

Pensioenfondsen en -uitvoerders spannen zich sterk in om relevante informatie omtrent de ondernemingen en landen waarin zij beleggen, voortdurend goed in het vizier te hebben. Signalen van andere partijen die soms over andere informatiekanalen beschikken, zoals de overheid en maatschappelijke organisaties, zijn daarnaast zeer welkom.

- Pensioenfondsen spreiden de risico's die met beleggen gepaard gaan over een veelheid van geselecteerde ondernemingen en over regio's. Europa, de VS en Zuidoost-Azië zijn regio's waarin veel wordt belegd. In bijvoorbeeld Afrika wordt door pensioenfondsen in slechts beperkte mate belegd. De voor de hand liggende reden voor deze beperking is dat de rendement/risico-perspectieven van mogelijke investeringen in deze regio niet gunstig of onbekend zijn. Een element daarin is informatiegebrek. Van vele ontwikkelingslanden is te weinig informatie voor het evenwichtig inschatten van risico-ontwikkelingen beschikbaar.

Informatie vanuit de overheid

- Het zou pensioenfondsen helpen als de Nederlandse overheid relevante informatie die zij kan verkrijgen, via onder meer ambassades, gestructureerd beschikbaar zou kunnen maken voor lange termijn investeerders zoals pensioenfondsen.